

KISS-MIKÓ NIKOLETTA

Polgár Balázs: *Csata a Harsány-hegynél (1687)*
– *Háború, régészet és kulturális örökségvédelem*. HM Hadtörténeti Intézet
és Múzeum. Budapest, 2020, 242 pp.

Polgár Balázs első önálló monográfiája a szerző több éves kutatómunkájának eredménye. A harsány-hegyi csata (1687) – az 1526. évi mohácsi csata mellett – már *Oszmán-török kori csatatermek régészeti kutatása Magyarországon* című 2018-as doktori disszertációjának is központi témája volt, melyet ebben a hiánypótló művében részletesebben is kifejtett. Az 1687. évi magyarországi hadjárat sorsát eldöntő összecsapásról ugyanis e munka publikálásáig nem jelent meg monográfia. A témaválasztás azért is jelentős, mivel szembe állítva a mohácsi csatával, melynek nagy emlékezetpolitikai jelentősége van, a „második mohácsi csatának” is nevezett harsány-hegyi csata jóval kisebb szerepet kapott a hazai emlékeztörténetben.

Polgár művét a csataleírások nehézségeivel kezdi *Bevezetés, avagy „elbeszélhető-e egy csata hiteles története?”* címet viselő fejezetében, melynek címe Gyáni Gábor 2006-os, *Elbeszélhető-e egy csata hiteles története?* című tanulmányára reflektál. Ebben a részben Polgár – egyetértve Gyánival – leírja, hogy az összecsapásokról készült írásos források szubjektív visszaemlékezések, melyek egy-egy sajátos nézőpontból – gyakran nyomás alatt –, vagy jóval az események után készültek. Ezért ezek inkább tekinthetők mentális konstrukcióknak, mint hiteles forrásoknak. A régészet feladata tehát, hogy megerősítse, s kiegészítse ezeket az írásos forrásokat. A megfelelően rögzített, s dokumentált régészeti jelentések ugyanis valóban független adatforrásoknak tekinthetők.

A II. fejezetben a szerző kiemeli a hadszíntérkutatás fontosságát, amely a tárgyi emlékek alapján, konkrét bizonyítékokkal szolgál egy-egy csatater kapcsán. Éppen ezért alkalmasabb pontos következtetések levonására, különösen a modern technika – mint a fémkereső készülékek vagy a légi felvételek – bevonásával és összevetésével. Természetesen a hadszíntérkutatás etikai és biztonsági kérdéseket is felvet: egy elhagyatott csatater ugyanúgy rejthet fel nem robbant bombákat, mint sírrelblásra kecsgetető gazdag lelőhelyeket, így az előzetes engedélyeztetés és levéltári előkutatás elengedhetetlen eleme egy hadszíntér feltárásának.

A magyarországi hadtörténeti régészet kezdete és kibontakozása című fejezetben Polgár Balázs részletesen tekinti át a konfliktusrégészet hazai történeti kialakulását, és a hadszíntérkutatás térelméleti hozadékait is Stein Aurél (1862–1943), valamint Aggházy Kamil (1884–1954) munkásságán keresztül. A következő, *A csataterregészet módszertana – kutatási eredmények* címmel ellátott fejezetből megtudhatjuk, hogy a korabeli katonai szabályzatokkal, kortárs teoretikusok műveivel összevetett csatateri leletek segíthetik akár egy alakulat vélelmezhető állásainak feltárását is, a harcok során használt tűzfegyverek lövedékei alapján, melyhez elengedhetetlenül fontos az eredeti löfegyverek paramétereinek ismerete is.

Itt kerül be a képbe a történelmi lövészet, melynek keretében a szerző, profi régészek bevonásával, kísérleti régészeti módszerként vizsgálta meg a korabeli lőfegyverek és a csatatereken talált lövedéktípusok hatásadatait. Ide tartozik a korszak, vagyis a 17. század vége tüzérségi eszközeinek aprólékos bemutatása is, összevetve a más, korban közel álló csatatereken talált régészeti leletekkel. Polgár kitekintést ad az európai és Európán kívüli hadirégészeti módszertan kapcsán, különös tekintettel a kora újkori csatahelyek feltárására. Ebből megismerhetjük többek között az amerikai függetlenségi háború (1775–1783), vagy az angol polgárháború (1642–1689) számos összecsapása csataterkutatójának régészeti eredményeit. Ezeknek a száma, a hazai kutatásokkal összevetve, sokkal nagyobb.

Nem hiányozhat a műből azonban a magyar hadszíntér-kutatási eredmények bemutatása sem, így előbb az 1596. évi mezőkeresztesi, majd az 1526. évi mohácsi csataterkutatójának összefoglalását is elénk tárja a szerző. Míg azonban előbbinek viszonylag kevesebb, addig utóbbinak lényegesen több helyet szentelt Polgár. Tette ezt azért, mivel a címben is szereplő harsány-hegyi csatát, melyet – ahogy már említettük – második mohácsi csatának is említenek, kézenfekvő összehasonlítani az első, 1526-ban vívott mohácsi csatával, amit Polgár Balázs hadszíntér-régészeti szempontból el is végez öt alfejezetre bontva.

A harsány-hegyi csatát feldolgozó V. fejezet történelmi és földrajzi értelemben is kitekintéssel indít. Az olvasók megismerhetik a törökellenes háborúk során a nagypolitika által befolyásolt, 1682-re immár négy részre szakadt Magyarország helyzetét és szerepét, melyen az 1684-ben létrehozott Szent Liga által az Oszmán Birodalomra kényszerített többfrontos háború volt döntő tényező, s mely magával hozta Buda 1686. évi visszavívását is.

A harsány-hegyi csatát, amely döntő oszmán vereséggel, s ebből adódóan fontos keresztény győzelemmel zárult, 1687. augusztus 12-én, magyar területen, Villány határában vívták meg. A szerző a lezajlott összecsapás általános ismertetését korabeli források tükrében végzi el, kezdve a szemben álló hadak erejének bemutatásával, kitérve a terep korabeli adottságaira. Ezután pontosan leírja az oszmán csapatokat üldöző keresztény erők tapasztalatait is. A csataleírást az események korabeli politikai visszhangjának ismertetése zárja, így kontextusba helyezve az eseményeket és összekötve a harsány-hegyi csatát a Habsburg-befolyás kiterjedésével a magyar területek viszonylatában.

A VI. fejezet, mely A „*második mohácsi csata*” emlékezete címet viseli, a csata utóéletét vizsgálja meg a történelmi emlékezet tükrében. Ez a rész a Mohácsi Hírlap egyik 1937. évi számában megjelent publicisztikai írással indul, amely megjegyzi, hogy a közvélemény mennyire keveset tud a harsány-hegyi csatáról, annak ellenére, hogy ehhez fogható sikere Magyarországnak csak kétszer volt történelme során: Buda felszabadításakor (1686), valamint a zentai győzelemnél (1697). Míg az első, 1526-ban vívott mohácsi összecsapás a középkori magyar államiság végének szimbóluma lett a magyar történelmi emlékezetben, addig a Harsány-hegynél lezajlott csata, ahogy arra már utaltunk, jóval kisebb szerepet és regionális jelentőséget kapott

a hazai emlékeztörténetben. Ebben a fejezetben tehát az első, vereséggel és katasztrófával lezárult mohácsi csata társadalmi ismertségét állítja szembe a „második mohácsi csata” emlékezetével, az utókor sajtójának tükrében. A történelmi emlékezet kapcsán fontos megemlékezések, kiállítások, emlékmisék is említésre kerülnek csakúgy, mit az emléktábla- és zászlóállítások, illetve a nagyharsányi Szoborpark területén felállított emlékmű.

A VII. fejezet az 1687-es összecsapás magyar nyelven megjelent historiográfiáját mutatja be, mely 1834 óta folyamatosan bővülő, frissülő képet mutat. Ez ugyanis a magyarországi felszabadító háborúk (1683–1699; 1716–1718) egyik legjobban dokumentált, valamint a leggazdagabb képi, és írásos forrásbázissal rendelkező csatája. A források, melyekre ezek a történelmi munkák támaszkodhatnak, jellemzően nyugati, keresztény szemszögből mutatják be a harcok lefolyását, míg török nyelvű, az oszmán nézőpontot szemléltető forrás alig áll rendelkezésünkre. Ezután a szerző az írott forrásokra is kitér, melyeknek különböző csoportjai a VIII. fejezetben részletesen is bemutatásra kerülnek. A hadinaplók/naplók, diplomáciai jelentések, levelek leírásai ugyanúgy találhatók itt, mint más nyomtatott források vagy visszaemlékezések. Az írott forrásokkal szemben, a IX. fejezet a képi források, jelesül a csataképek elemzését végzi el, kimerítő alapossággal. A HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, s a Bibliothèque nationale de France gyűjteményében található képek mellett magángyűjteményből származó kép is bemutatásra került ebben a fejezetben.

Csatatér-régészeti szempontból a X. fejezet mutatja be a helyszín korabeli elrendezését, kiemelve a Harsány-hegy, a harsányi erdő, és a Karasica-patak területét. A fejezet bemutatja azokat a terepszakaszokat, ahol a harcok folytak, abban a sorrendben, ahogyan a csata átvonult a területen. A következő fejezet a harcok helyszínére kalauzolja el az Olvasót, annak jelenkori valójában, három, 2015-ben, 2016-ban és 2019-ben elvégzett régészeti feltárás bemutatásán keresztül. A szerző itt a feltárt leletanyag mellett, leírja, hogy milyen módszereket használtak a kutatás során, valamint azok eredményességére is kitér.

A XII. fejezet az egykori hadszíntér mai és jövőbeni lehetőségeit vizsgálja, mind a további feltárások, mind pedig a szélesebb közönség kulturális igényei kapcsán. Természetesen nem maradhat el a területnek a kalandor lelkületű sírrablóktól való jogi védelmének kérdése sem, melyben bemutatásra kerül a jelenlegi törvényi szabályozások adta lehetőségek tárháza. A közösségi fémkeresős feltárás mellett a csatatér-turizmus nemzetközi példákon keresztül ismertetett lehetőségei is előkerülnek, bemutatva a Mohácsi Történelmi Emlékhely kialakulását és funkcióit.

A munkát a harsány-hegyi csatateret feltáró régészeti munka leletanyagának katalógusa, illetve a műben említésre került korabeli források magyar és angol nyelvű közreadása zárja. A monográfia legvégén egy bőséges, a legfontosabb szakirodalmak mellett kisebb tanulmányokat is tartalmazó irodalomjegyzéket, valamint egy angol nyelvű összefoglalót is találunk.

Polgár Balázs objektív, mégis olvasmányos stílusú, hiánypótló munkájának 2020-as megjelenése óta nem született számot tevő mű a témában. A szerző írása kiemelkedő példája a történeti segédtudományok interdiszciplináris alkalmazásának, mely ötvözi a korabeli forrásokat az eddigi kutatási eredményekkel, és az általa végzett kutatómunkával egyaránt, bemutatva az eseménytörténetet. Kutatásmódszertani segédletként és a jövőre nézve, kulturális örökségvédelmi javaslatok gyűjteményeként egyaránt haszonnal forgatható.